

Széthullott vagy megmaradt?

A magyar történetírás Jugoszlávia 1941-ben történt megtámadásával kapcsolatban lehorgonyzott annál a megszépítő felfogásnál, amelyet Horthy és környezete az agresszió napjaiban hozott nyilvánosságra. Eszerint Jugoszlávia már széthullott, s a magyar hadsereg épp e széthullás miatt, az ott élő magyarság védelme okán vonult be a szomszédos ország területére. Akkor is csak azokra a területekre, amelyek Trianon előtt Magyarország-hoz tartoztak. Ez a felfogás, miként látni fogjuk, kezdetből fogva hamis volt. Jugoszlávia a nemzetközi jog értelmében nem hullott szét.

A helyzet megértése érdekében összefoglalom a bevonulás előzményeit. Magyarország 1940 decemberében örök barátsági szerződést kötött Jugoszláviával. 1941. március 27-én Dušan Simović tábornok a háromhatalmi szerződéshez való csatlakozás miatt megbuktatta a Cvetković-kormányt, nagykorúsította II. Péter királyt, s annak jóváhagyásával maga alakított kormányt. Hitler ennek hatására ugyancsak március 27-én úgy döntött, hogy Jugoszláviát mint államot megsemmisíti. Még aznap megüzente Horthynak, ha Magyarországnak vannak revíziós céljai, vele együtt támadja meg Jugoszláviát. Horthy menten igennel válaszolt. Március 30-án Friedrich von Paulus tábornok Budapestre utazott, hogy a magyar vezérkar főnökével megbeszélje a küszöbönálló hadműveletet. Teleki Pál miniszterelnök viszont lelkiismereti válságában – hiszen politikája egészében csődöt mondott – 1941. április 3-ára virradó éjjel véget vetett az életének. Hitler 6-án lerohanta Jugoszláviát. Az usztasák április 10-én proklamálták a Független Horvát Államot. Horthy hadserege 11-én vonult be Jugoszláviába. Belgrádban április 17-én írták alá a fegyverletételt.

Már mindezt felvázoltam, amikor kezembe vettem Herczegh Géza *A szarajevói merénylettől a potsdami konferenciáig* 1999-ben kiadott könyvét (Magyar Szemle), amelyből egy igen fontos kiegészítő eseményről érte-

sültem. „A kormány március 29-én úgy döntött – írja Herczegh Géza –, hogy Magyarország csak akkor vesz részt a hadműveletekben, ha az alábbi feltételek bármelyike bekövetkezik: 1. Jugoszláviának mint államnak a felbomlása, Horvátország függetlenségének a kikiáltása; 2. a Délvidék magyar lakosságának veszélyeztetése szerb katonai akció következtében; 3. a német támadás következtében »vacuum« áll elő.” Tehát a kormány közbeiktatásával maga Teleki Pál sugalmazta Horthynak azt a megoldást, amellyel később Horthy megszépíteni szándékozta a helyzetet. De április 2-án Barcza György londoni magyar követ értesítette Telekit, hogy amennyiben Magyarország bármilyen jogcímen megtámadja Jugoszláviát, Anglia hadat üzen Magyarországnak. Aznap éjjel Teleki (Nagybacsoni Nagy Vilmos *Végzetes esztendők* című, [Gondolat] 1986-ban megjelent könyvének tanúsága szerint) két levelet írt Horthynak: az egyikben lemondott a miniszterelnöki posztról, a másikban meg így szólt:

„Főméltóságú Úr!

Szózszegők lettünk – gyávaságból – a mohácsi beszéden alapuló örökbéke-szerződéssel szemben. A nemzet érzi és mi odadoztuk becsületünket.

A gazemberek oldalára álltunk – mert a mondvacsinált atrocitásokból egy szó sem igaz! Sem a magyarok ellen, de még a németek ellen sem! Hullarablók lettünk! A legpocsékabb nemzet!

Nem tartottalak vissza.

Bőnös vagyok,

Teleki Pál”

Eligazításképpen ennyit. Áttérek tehát írásom tulajdonképpeni tárgyára.

Jugoszlávia megtámadásával kapcsolatban az említett megszépítő felfogást terjeszti Pusztaszeri László is *Magyar múlt – magyar sorsok* című, a T-Twinsnél 1995-ben megjelent könyvében. Találomra olvastam bele Teleki Pálról szóló figyelemre méltó tanulmányába, ott bukkantam rá a kifogásolt interpretációra. *Jelentőségteljes öngyilkosság, ez a tanulmány címe.* Pusztaszeri természetesen azt is megemlíti benne, hogy Teleki búcsúlevelet címzett Horthyhoz, s abból idéz – pontatlanul – egy szállóigeként hangzó mondatot: „A nemzet elvesztette becsületét.” Az a mondat azonban, amelyiken én fennakadtam, így hangzik: „A Jugoszlávia elleni fellépést értékelve, Teleki nem tekintette felmentő értékűnek azt a tényt, hogy a magyar csapatok bevonulásakor az egységes Jugoszlávia, amellyel »örök barátsági« szerződést kötöttünk, Horvátország kiválásával már elvesztette nemzetközi jogalanyiságát.”

Tehát Teleki is *ténynek* tekintette, hogy Horvátország kiválásával Jugoszlávia majd elveszíti nemzetközi jogalanyiságát, csak azt Magyarországra

nézve nem tartotta „felmentő értékűnek”. A mondat első felében ő is tévedt, a másodikban viszont igaza volt. Egyúttal azonban eltöprenghetünk azon is, hogy a majd csak a halála után bekövetkező eseményeket máris bizonyosságként kezelte.

Amint a fentieket elolvastam, a legilletékesebb szerzőknél kívántam ellenőrizni az esemény megítélését. Fellapoztam Romsics Ignác *Magyarország története a XX. században* című művének második, 2000-ből származó javított kiadását. A 249. oldalon ezt olvashattam: „A magyar honvédség – a 3. hadsereg a gyorsadtesttel – április 11-én lépte át a magyar határt, miután az előző nap Zágrábban kikiáltották az önálló Horvátországot, s ezzel Jugoszlávia megszűnt létezni.” Értsd: amikor a honvédség oda bevonult, az már a senki földje volt.

Elővettem Ormos Mária *Magyarország a két világháború korában 1914–1945* [Csokonai Kiadó] 1998-ban kiadott könyvét is, és a 231. lapon a következőket találtam: „A jugoszláv kérdésben [Bárdossy – M. N.] pontosan azt hajtotta végre, amit még Teleki kialakított. Megvárta, míg Jugoszlávia szétesett a Wehrmacht csapásai alatt, és április 10-én proklamálták a Horvát Állam megalakulását. Közben a németekkel pontosították a területeket, amelyekre a honvédség bevonul. Ezeket, nevezetesen a Bácskát, a Duna–Dráva háromszöget, a Mura-vidéket és a Muraközt április 11-től a hadsereg elfoglalta.”

A nemzetközi jog szerint azonban egy országot akár egészében is feldarabolhatnak, jogalanyisága mindaddig nem szűnik meg, amíg a támadóval szemben akár más ország területéről ellenállást tanúsít. (És Teleki ezt nem tudta? Más sem tudta Magyarországon? Vagy úgy képzelték, hogy Hitler bevonulása végérvényes? Örök időkre szól?) Az ilyen ország csupán ideiglenesen megszállt területnek számít. A jugoszláv kormány ehhez tartotta magát. Idézem Branko Petranović *Istorija Jugoslavije 1918–1978* című, 1980-ban kiadott könyvének 186. oldaláról a következő sorokat: „A kormány utolsó ülésén, Nikšićben, április 15-én megállapították, hogy nem a Jugoszláv Királyság mint állam teszi le a fegyvert, hanem annak hadserege, a király és a kormány viszont az ellenállás folytatása érdekében Görögországba távozik.” Íme, miként értelmezte a kapitulációt Nikšićben két napra rá – a fegyverletétel napján – Simović miniszterelnök (Slobodan Jovanovićnak, a neves történésznek, alkotmányjogász professzornak, több egymást követő jugoszláv emigráns kormány miniszterének, sőt később miniszterelnökének *Zapisi o problemima i ljudima 1941–1944* című, 1976-ban Londonban kiadott könyve szerint): „Ami a fegyverletételt illeti, [Simović – M. N.] azt mondta, az tisztán katonai aktus, amely nem érinti a kormányt, s nem akadályozhatja meg abban, hogy az országon kívül

folytassa a harcot az ellenséggel. A belga példát tartotta szem előtt. Belgiumban a katonaság kapitulált, a kormány azonban nem, hanem visszavonult Angliába.”

A jugoszláv király és a kormány előbb Görögországba, onnan Palesztinába, majd Nagy-Britanniába, Londonba emigrált, ahol a háború egész ideje alatt számtalan országgal tartott fenn diplomáciai kapcsolatot. Közöttük nagyköveti szinten a vendéglátó Nagy-Britanniával, az Amerikai Egyesült Államokkal és a Szovjetunióval is. Ne feledjük, jó ideig hadserege is volt az ország területén, a Hazai Jugoszláv Katonaság – a csetnik alakulatok –, sőt Draža Mihailović tábornok személyében a hadügyminisztere is az országban tartózkodott.

Jugoszláviának olyannyira megvolt a nemzetközi jogalanyiséga, hogy 1941. szeptember 21-én Londonban, a szövetségesek egy széles körű öszszeajvetelén több más kormánnyal, köztük Belgium, Csehszlovákia, Görögország, Luxemburg, Hollandia, Norvégia, Lengyelország, a Szovjetunió kormányával együtt Jugoszlávia is csatlakozott az Atlanti Charta aláíróihoz. Az Atlanti Chartában kevéssel korábban, 1941. augusztus 14-én Nagy-Britannia és az Amerikai Egyesült Államok nevében Churchill és Rooseveltt közölték a két szövetséges nagyhatalom háborús céljait és elveit. A nyomaték a később nevezetessé vált elveken volt.

Hovatovább azt is elmondhatom, hogy a háború utolsó napjaiban jogfolytonosság jött létre az első és a második Jugoszlávia között is, úgyhogy Jugoszláviának 1918-tól, megalakulásától kezdve 1991-ben bekövetkezett széthullásáig sohasem szakadt meg a nemzetközi jogalanyiséga. Erről a következőket érdemes tudni: Tito 1943. november 29-én, az AVNOJ II. ülésén Jajcében kormányt alakított ugyan, de azt a szövetséges nagyhatalmak – kérése ellenére – nem ismerték el. Titónak tudomására hozták, ha elismerést akar, meg kell állapodnia a királyi kormánnyal közös kormány létrehozásáról. Ebben Vis szigetén 1944. június 6-án Tito és Ivan Šubašić emigráns kormányfő meg is állapodott. Churchill azt remélte, ezzel megmenti majd a királyságot, s megszünteti a polgárháborút Jugoszlávia területén. A megállapodás életre keltése elé azonban Tito is, a király is akadályokat gördített. A jáltai konferencián 1945 februárjában a szövetséges nagyhatalmak külön felszólították Jugoszláviát, hozza tető alá a Tito–Šubašić-féle egyezményt. 1945. március 7-én, két hónappal a világháború befejezése előtt Tito elnökletével – Šubašić volt a külügyminisztere – valóban megalakult a közös ideiglenes jugoszláv kormány, amelyet nem kellett nemzetközileg külön elismertetni, mert birtokában volt a nemzetközi jogalanyiságnak.